

4.2

Kuidas kujundada õpilaste arvu kahanemist arvestavat ning hariduse eesmärke ja regionaalarengut toetavat koolivõrku?

Margus Pedaste, Triin Lauri, Kadi Kalm, Äli Leijen, Anto Aasa ja Tiit Tammaru

PÕHISÕNUMID

- Aastaks 2050 ootab väljaspool suuremaid linnaregioone paiknevaid omavalitsusüksusi ees ulatuslik põhikoolialiste laste arvu vähenemine.
- Kui kodukandis on kool olemas, käivad põhikooliõpilased just selles koolis.
- Omavalitsuste haridustulemuste keskmised erinevad vaid vähesel määral ja hea hariduse võib saada igas omavalitsuses.
- Tänapäeval koolivõrgul on vähemalt neli arenguteed, neist lootustandvaim on põhimõte „üks omavalitsus – üks kool“.

SISSEJUHATUS

Eesti koolisüsteem lähtub elukohalähedase kooli mudelist. Samas, kodu lähedus muutub iga kooliastmega järjest vähem oluliseks ja määravaks saavad muud tegurid. Koolivaliku tegurid muutuvad oluliselt gümnaasiumiastmes.

Siiski, sellise koolisüsteemi tugevus sõltub põhikoolivõrgu ühtlasest ja tugevast tasemest.

Siinses artiklis keskendume põhikoolivõrgule, võttes aluseks seisukoha, et haridussüsteem

peab vältima haridusliku ebavõrdsuse kujunemist ning võimaldama kõigil õpilastel omandada hea haridus sõltumata koolist, kus õpitakse. See ülesanne on mõistagi keeruline, nagu on välja toodud ka õpetajate järelkasvu tulevikku käsitlevas Arenguseire Keskuse raportis.¹ Eesti koolikorralduse mitmele keskele põhimõttele – ühtluskool, kodulähedus ja kaasav haridus – seab väljakutseid nii elanike arvu kahanemine enamikus Eesti linnades ja valdades kui ka kasvav linnaruumi segregatsioon. Eri rahvusest ja eri sissetulekutasemega inimesed elavad üha enam eri linnapiirkondades, mis muudab ebavõrdseks nii kodulähedase kooli enda kui ka taastoodab nn eliitkoolide kui erikoolide kihistavat traditsiooni.²

Koos rahvaarvu regionaalsete muutustega on üheks kõige olulisemaks haridus- ja regionaalpoliitilise arengu küsimuseks kerkinud senise koolivõrgu jätkusuutlikkus. Tallinnas ja selle lähiümbruses jääb koolikohti puudu, mujal Eestis ja eriti maapiirkondades aga üle. Otsusest, kas mõni väikekool sulgeda või mitte, võib paljuski sõltuda Eesti valdade ja linnade areng ja tulevikuperspektiiv. Järgnevalt arutleme, milline on Eestis praegune olukord ja tulevikuprognosis väljaspool suuremaid linnaregioone asuvate põhikoolialiste laste arvu vaadates ning millised tegurid mõjutavad vanemate koolivalikuid ja laste õpirännet. Õpirände all mõistame seda, kas õpilased käivad kodulähedases koolis või mitte, ning võtame vaatluse alla tänased maapiirkondade perede koolivalikud.

AASTAKS 2050 VÄHENEV PÕHIKOOIALISTE LASTE ARV VÄLJASPOOL SUUREMAID LINNAREGIOONE

On tehtud analüüse selle kohta, kuidas võib õpilaste arv Eestis ja Eesti eri piirkondades muutuda.³ Need näitavad, et koolialiste laste arv väheneb lähitulevikus oluliselt, aga piirkonniti erinevalt. Kui suures osas Eestis koolialiste laste arv väheneb, siis kasvu on oodata Tallinna ja Tartu linnapiirkondades. Senistele õpilaste arvu prognoosidele lisame Eesti linnade ja valdade põhikoolialiste laste arvu prognoosi.

Koolialiste laste arv väheneb lähitulevikus oluliselt, aga piirkonniti erinevalt.

Uuemad rahvastikuprognosisid võimaldavad senisest selgemalt näha rände mõju eri piirkondade rahvastiku arengule.⁴ Baasstsenaarium (joonis 4.2.1a) näitab, milliseks kujuneks Eesti kohalike omavalitsuste põhikoolialiste laste arv praeguse sündimuse ja suremuse jätkudes, juhul kui sise- ega välisrännet ei toimuks. Näeme, et enamikus Eesti kohalikes omavalitsustes laste arv väheneb, vaid mõnes üksikus vallas on ette näha laste arvu kasvu (nt Rõuge, Antsla, Järva vald).

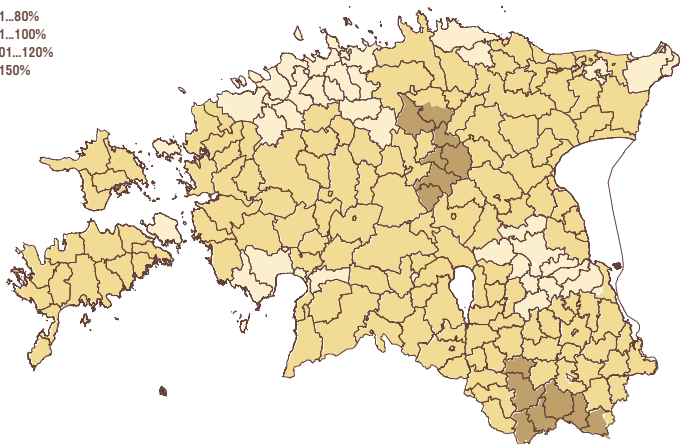
Praeguse sündimuse ja suremuse jätkudes väheneb põhikoolialiste laste arv suuremates linna- regioonides (nt Tallinn ja Tartu) rohkem kui 20% ning see on peamiselt seotud sealse vanuskoosseisu (hetkel on seal lapsi palju) ja sündimuskordajatega, mis on madalamad just suuremates linnades.⁵ Rändestsenaarium (joonis 4.2.1b), mis eeldab seniste rändesuundumuste jätkumist, näitab aga väga selgelt, kuidas ränne olukorda muudab. Rände tõttu võimendub põhikoolialiste laste arvu vähenemine just suuremate linna- regioonidest väljapoole jäävates linnades ja valdades ning laste arv kasvab rände tõttu kõige enam suuremate linnade tagamaal.

VÄLJASPOOL SUUREMAID LINNAREGIOONE EELISTAVAD PÕHIKOOIALISTE KODUKANDI KOOLI

Koolivõrgu kujundamise teeved lisaks laiematele rahvastikutrendidele ja sellega seotud muutustele laste arvus ja paiknemises keerukaks ka lapsevanemate koolivaliku otsused. Nimelt on perede koolivalikud sageli segu ratsionaalsetest, emotsionaalsetest ja poliitilistest kaalutlustest.⁶ Selleks et mõista koolivõrgu ajakohastamise ülesannet tagada kõikidele lastele tugev elukohalähedane põhikool, tuleb lisaks rahvastiku- ja rändeprognosidele mõista ka perede koolivalikuid, sealhulgas valikut kodulähedase või kaugema kooli kasuks. Seda enam, et haridusvalikutel ei ole elukaarele üksnes majanduslikud järeloomid (sh

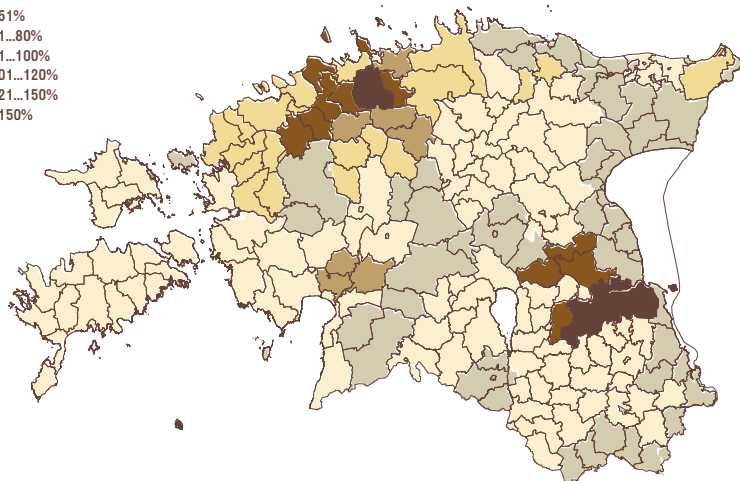
Joonis 4.2.1 Põhikooliealiste laste arvu muutus Eesti kohalikes omavalitsustes, 2024–2050

51...80%
81...100%
101...120%
>150%

a) Baastsenaarium

<51%
51...80%
81...100%
101...120%
121...150%
>150%

b) Rändega stsenaarium

ALLIKAS: ÜRP 2024⁷

MÄRKUS. Joonisel on näidatud 5–14-aastaste laste arvu muutus kohalikes omavalitsustes protsentides ajavahemikus 2024–2050, võrreldes 2024. aastaga (2024 = 100%).

Koolivõrgu kujundamise teeved kee- rukaks muu hulgas ka lapsevanemate koolivaliku otsused.

edasiõppimise või töövõimalused) – see, millises koolis ja kellega koos sa õpid, mõjutab suhtlusringi ja sotsiaalset ruumi edaspidi. Nii näiteks on teada, et vene õppekeele kool kinnistab õpilased venekeelses kogukonda.⁸

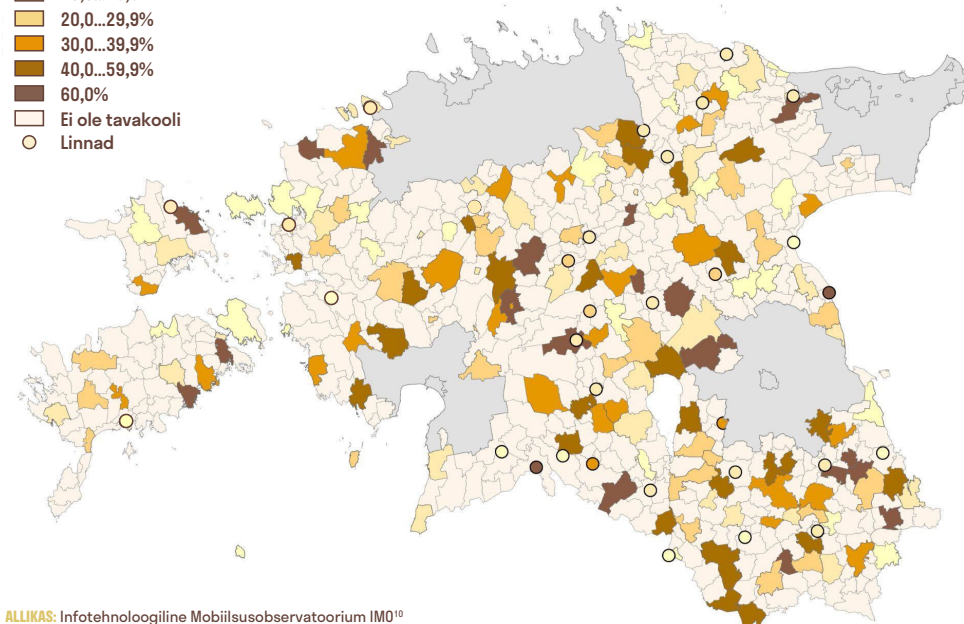
Seega on perede koolivalikul oluline mõju lapse elukaarele, kuid väljaspool suuremaid linnaregioone elavate perede valikutest teame küllaltki vähe ning asjaomane akadeemiline kirjandus on tugevalt kaldu linnapiirkondade nn eliitkoolide valikupraktikate poole. Samas on teada, et Eestis ei käi elukohajärgses koolis üle 40% lastest.⁹ Seda näitajat mõjutavad oluliselt

linnapiirkonnad, linnade ümbruse n-ö kuldse ringi vallad ning sealsete perede ja laste koolivalikud.

Käesolevas artiklis kasutame õpilaste koolivalikute mõistmiseks 2022. ja 2023. aasta üldhariduskooli (põhikooli) lõpetajate andmeid ning keskendume lastele, kel on kodukandis olemas põhikool (jätsume analüüsist välja mittestatsionaarse õppega ja erikoolid). Analüüsi peamiseks ruumiüksuseks – nimetame seda kodukandiks (vt joonis 4.2.2) – on funktsionaalselt terviklik piirkond, mille moodustab kas üks asustusüksus/küla või asustusüksuste/külade rühm. Analüüsis keskendume suuremate linnaregioonidest kaugemale jäävatele piirkondadele, seega on meie analüüsist väljas Tallinna ja regioonikeskuste (Tartu, Pärnu, Ida-Viru keskuslinnade) linnaregioonid. Just nendest suuremate linnadest ja nende lähialadest välja jäävates piirkondades on koolivõrgu ümberkujundamisel kohalikule arengule ja õpilaste koolivalikutele kõige suurem

Joonis 4.2.2 Põhikooliõpilased, kes ei käi kodukandi koolis

<10,0%
10,0...19,9%
20,0...29,9%
30,0...39,9%
40,0...59,9%
60,0%
Ei ole tavakooli
○ Linnad

ALLIKAS: Infotehnoloogiline Mobiilsusobservatoorium IMO¹⁰

mõju. Enamikus Eesti kodukantides põhikooli ei ole (joonisel 4.2.2 heledad alad), aga seal, kus see on olemas, on see ümbruskonna laste eelistatuim kool. Kokku elab sellistes piirkondades 5640 last (20% aastatel 2022 ja 2023 põhikooli lõpetanute), kellest ligi 80% (4505 õpilast) käib kodukandi koolis ning ligi 20% (1135) ei käi (joonis 4.2.2). Seega: kui kodukandis on kool olemas, käivad väljaspool suuremaid linnaregioone elavad põhikooliõpilased just selles koolis.

MIS SELGITAB ÕPIRÄNNET?

Alljärgnevas analüüsis otsime vastust küsimusele, millised kooli või õpilase taustaga seotud tegurid selgitavad õpirännet (õppimist muus kui kodukandi põhikoolis). Teisisõnu: millised kooli kvaliteedi või perekondliku taustaga seotud tegurid eristavad kodukandi koolist loobujaid ja kodukandi kooli kasuks otsustanud õpilasi? Kasutame analüüsi meetodina binaarset regressiooni ning kesken-dume koolivalikul nii õpilaste (isa ja ema haridus, ametialane staatus, elukoht ja kodune keel) kui ka koolidega (kooli keskmine matemaatikaeksami tulemus, õpetajate kvalifikatsioon ja vanemate sissetulek) seotud tunnustele. Kuna 656 lapse andmete komplekt ei olnud täielik, jäi lõppanalüüsi 4984 last.

Binaarse regressiooni tulemuste tõlgendamisel on keske tähtsusega regressiooni koefitsiendi väärtus 1 (joonis 4.2.3). Kõik sellest väiksemad väärtused näitavad negatiivset ning suuremad väärtused positiivset seost. Kõige olulisemate tulemustena selgub, et kodukandi kooli kõrgem õpetajate kvalifikatsioon vähendab õpirännet ehk suurendab kodukandis koolis käimise tõenäosust. Kooli keskmine matemaatikaeksami tulemus osu-tub aga mitteoluliseks. Õpirändega ehk kodukandi koolis mittekäimisega on peamiselt seotud õpilaste perekondliku taustaga seotud tegurid, seda nii kooli kui ka õpilase vaatenurgast. Nimelt, väljaspool kodukanti õpivad suurema tõenäosusega nende perede lapsed, kelle isa sotsiaalmajanduslik staa-tus on kõrgem. Samuti on valitud koolis vanemate sissetulek kõrgem kui kodukandi koolis. Lisaks näitavad tulemused, et vene emakeelega lastel on võrreldes eesti emakeelega lastega väiksem tõenäosus õpirändeks. Õpirände tõenäosus eri-neb ka piirkonniti: näiteks Kesk- ja Lääne-Eesti õpilastel on väiksem tõenäosus õpirändeks kui

Väljaspool kodukanti õpivad suurema tõenäosusega nende perede lapsed, kelle isa sotsiaalmajanduslik staatus on kõrgem.

Lõuna-Eesti õpilastel ning Põhja- ja Kirde-Eesti õpilastel, kelle puhul tõenäosus õpirändeks ei erine Lõuna-Eesti õpilastest.

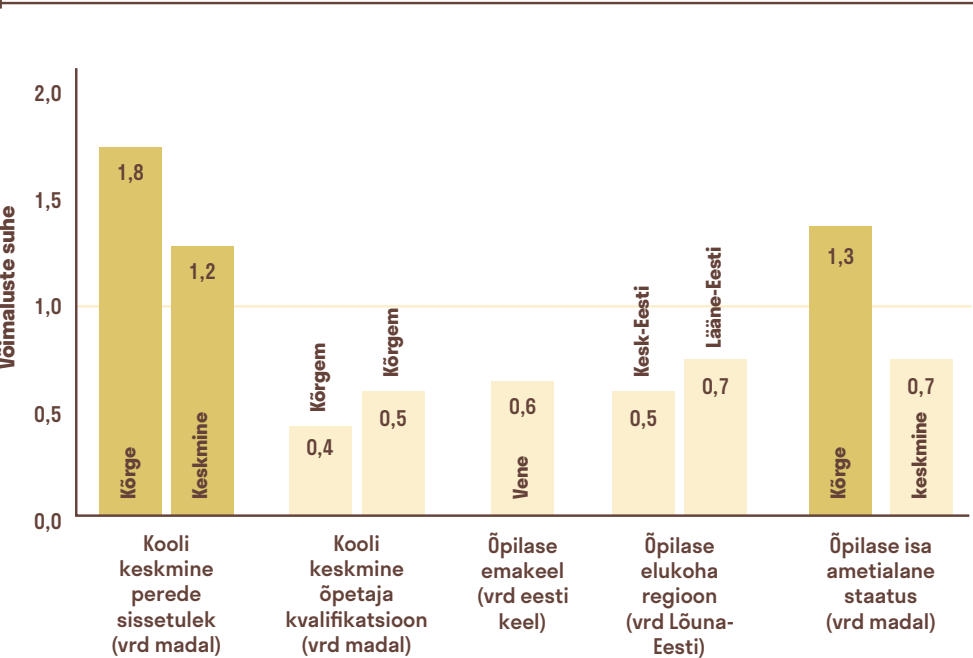
HEA HARIDUSE VÕIB SAADA IGAS OMAVALITSUSES

Koolidel on laste elus mitmeid rolle. Lisaks headele ainetulemustele on sama oluline kooli tugi inimeseks kasvamisele ja koolipoolne ette-valmistus ühiskonna täisväärtuslikuks liikmeks saamisel.¹¹ Nende rollide hindamiseks on Eestis aastaid kasutatud aineteste – lõpuksameid ja tasemetöid – ning koolirahulolu uuringut, millest ilmneb, kuidas kool toetab õppijate iseseisvust, enesetõhusust, enastjuhtiva õppija kujunemist, seotust ja koostöisust. Nii on asjakohane küsi-da, millised on meie haridusvõrgu suundumused kolmes nimetatud sihis. Käesoleva artikli vaate-nurgast saab küsida veelgi täpsemalt: kas väljas-pool suuremaid linnaregioone elavate põhikoo-li laste vanemad tegutsevad targalt, kui valivad kodukandist kaugel asuva kooli ja käivitavad õpirände?

Lisaks headele ainetulemustele on sama oluline kooli tugi inimeseks kasvamisele.

Vastame sellele küsimusele kolme haridus-tulemusi hindava indeksi abil: 1) ainetulemused (põhikooli lõpuksamid ja tasemetööd eesti keeles, matemaatikas ja loodusainetes), 2) tugi inimeseks kasvamisele (tajutud iseseisvus, ise-seisvusvajaduse tajutud toetamine, enese-tõhusus ja enesejuhtimise oskus) ja 3) etteval-mistus ühiskonnas toimetulemisele (seotus,

Joonis 4.2.3 Binaarse regressiooni lõppmodeli tulemused: 1 = ei käi kodukandi koolis; 0 = käib kodukandi koolis, kui kodukandis on kool olemas

ALLIKAS: Infotehnoloogiline Mobiilsusobservatoorium IMO¹²
MÄRKUS. Joonisel on esitatud ainult statistiliselt olulised tunnused ja kategooriad (usaldusnivoo 90%). Mudelit on kontrollitud kooli keskmise matemaatikaeksami tulemusega, õpilase soo, õpilase ema ametialase staatusega, õpilase ema ja isa haridustasemega.

rühmas õppimise tajutud kasulikkus ja hind ning individuaalne tunnustamine).

Analüüsime andmeid aastatest 2019 ja 2024, et mõista viimastel aastatel toimunud muutusi. Kuna tulemused ei olene ainult koolist, vaid ka õpilaste sotsiaalmajanduslikust taustast ja hariduslikest erivajadustest, siis kaalusime omavalitsuste erinevuse dispersioonanalüüsis iga kooli tulemusi nende kahe teguriga (kooli-õpilaste vanemate mediaansissetulek 2021. aastal ja hariduslike erivajadustega õpilaste osakaal koolis aastatel 2019 ja 2024). Joonistel esitame lihtsuse huvides siiski üksnes kaalumata keskmised tulemused ehk omavalitsuste haridustulemused on võrreldavad olenemata sellest, kuivõrd erinev on koolides käivate laste perede mediaansissetulek või erivajadustega õpilaste osakaal.

Meie analüüsid näitasid, et ainetulemused erinevad Eesti linnades ja valdades, aga tugi inimeseks ja ka ühiskonna liikmeks kasvamisele mitte. Tallinnas, Tartus ja nn kuldse ringis on ainetulemused paremad. Maakoolide ja linnakoolide vahel on omakorda suured erinevused, mis ei sõltu niivõrd kooli asukohast, vaid sellest, mida ja kuidas koolis tehakse. Kui vaadata suuremaid samatüübiliste omavalitsuste grupe, siis inimeseks ja ühiskonna liikmeks kasvamise eesmärkide saavutamine ei olene peaaegu üldse sellest, kas õpitakse Tallinnas, Tartus, mingis muus linnakoolis või maakoolis.

Täpsemal vaatlusel ilmneb (vt joonis 4.2.4), et näiteks Tallinnast kõrgemad on ainetulemused 56 omavalitsusüksuse koolides ning Tartust kõrge-mad 41 linnas ja vallas. Eestis oli 2024. aastal 79 omavalitsusüksust ehk enam kui pooltes neist olid

ainetulemused keskmiselt paremad. Loomulikult on erinevused ka omavalitsusüksuste sees, kuid enamikus Eesti linnades ja valdades ei ole suuri probleeme põhikooliõpilaste ainetundmisega. Igal lapsel on võimalus saada hea haridus. Inimeseks ja ühiskonna liikmeks kasvamist näitavad indeksid on Tallinnast ja Tartust paremad vastavalt 51 ja 53 omavalitsusüksuses. Seega on mõisteta, et valdav osa väljaspool suuremaid linnaregioone elavaid lapsi õpib kodukandi koolis ning õpiränne või laiemalt inimeste äraliikumine maapiirkondadest Tallinna ja Tartusse ei ole objektiivselt põhjendatav murega hariduse kvaliteedi pärast ülejäänud Eestis.

TULEVIKUPERSPEKTIIV: ÜKS OMAVALITSUS – ÜKS KOOL

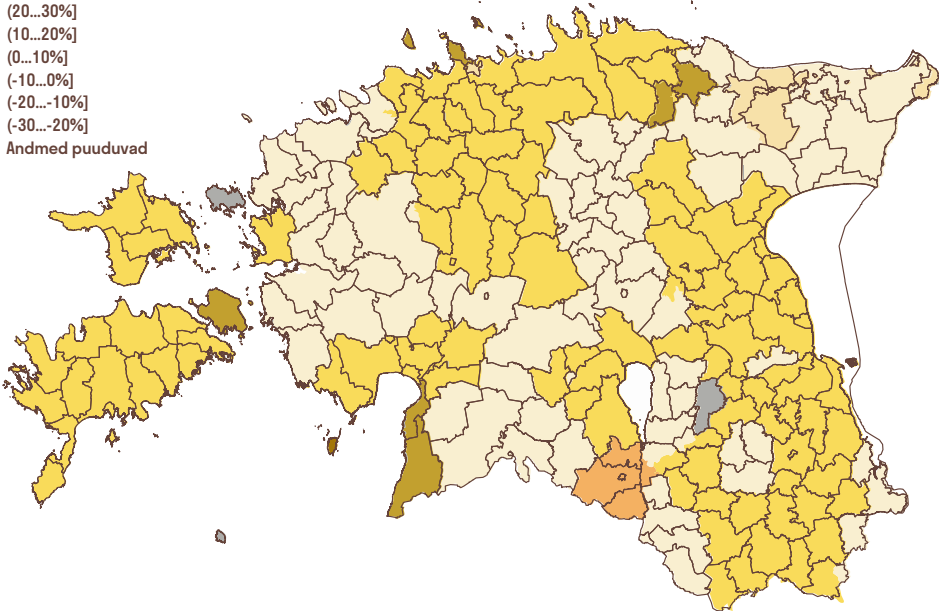
Eelnevat kokku võttes võime öelda, et enamikus väljaspool suuremaid linnaregioone paiknevates linnades ja valdades ei ole keskmise aine-

tulemuse ega laiemalt haridustulemustega probleeme ning enamik peredest valib kodulähedase kooli. Nii hariduse kui ka regionaalarengu eesmärgi toetava koolivõrgu kujundamine saab toetuda sellele teadmisele ja anda peredele kindluse, et vähemalt kuni põhikooli lõpuni on lastele üle Eesti tagatud hea haridus kodukohas. Küll on aga murekoht õpilaste arvu märkimisväärse vähenemine järgmise paarikümne aasta jooksul väljaspool suuremaid linnaregioone. Rännet arvestava rahvastikuprognoozi kohaselt on see suurem kui senised rännet mitte arvestavad prognoosid. Õpilaste arvu vähenemine toob kaasa surve koole sulgeda, mis koos õpirändega mõjutab oluliselt nii maapiirkonna koolide elujõulisust kui ka kvaliteeti. See on omamoodi nõiaring, sest võib kihutada peresid õpirändele kooli objektiivselt headusest olenemata. Nende tulemuste põhjal näeme nelja võimalikku arenguteed.

Joonis 4.2.4 Haridustulemused Eesti omavalitsusüksustes, 2024

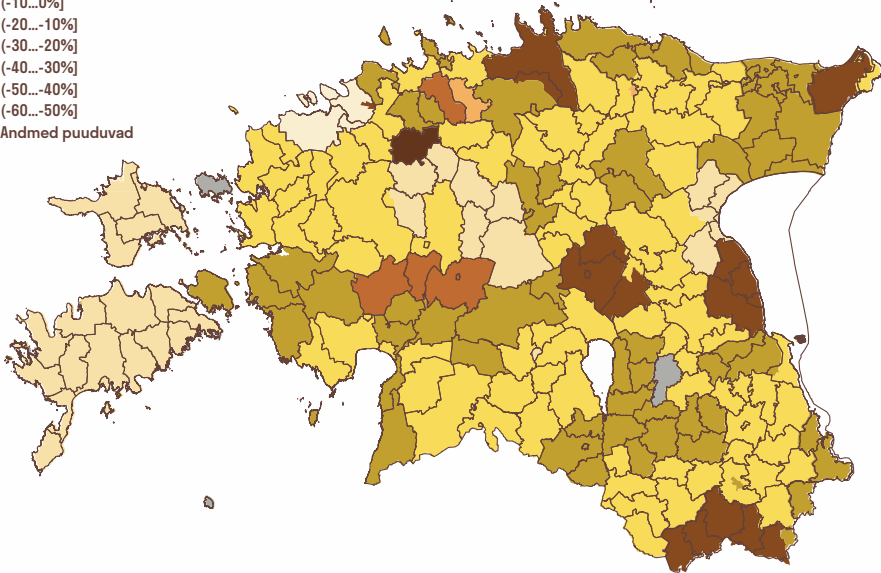
Ainetulemused (erinevus keskmisest)

- (20...30%]
- (10...20%]
- (0...10%]
- (-10...0%]
- (-20...-10%]
- (-30...-20%]
- Andmed puuduvad

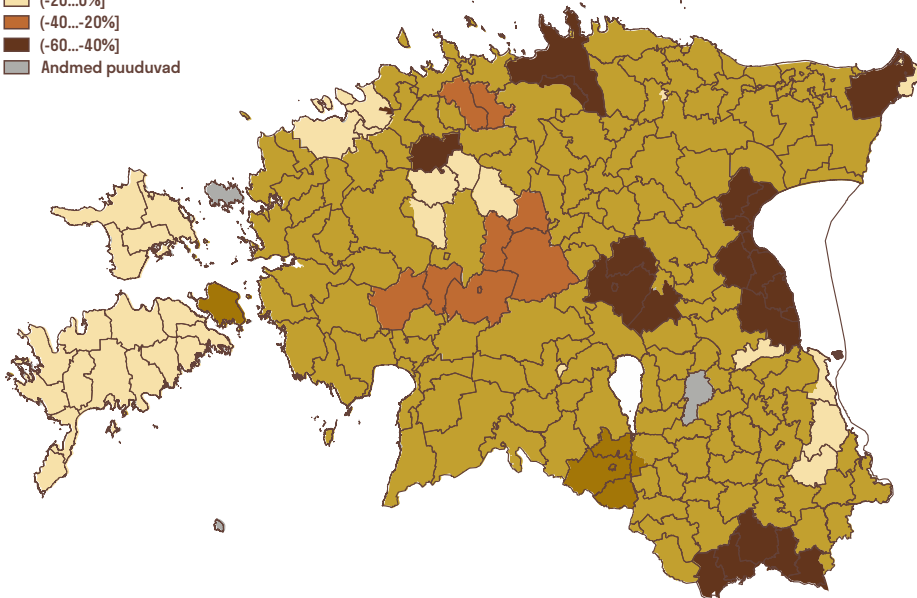
Inimeseks kasvamine (erinevus keskmisest)

- (10...20%]
- (0...10%]
- (-10...0%]
- (-20...-10%]
- (-30...-20%]
- (-40...-30%]
- (-50...-40%]
- (-60...-50%]
- Andmed puuduvad

Ühiskonna liikmeks kasvamine (erinevus keskmisest)

- (20...40%]
- (0...20%]
- (-20...0%]
- (-40...-20%]
- (-60...-40%]
- Andmed puuduvad

ALLIKAS: autorite joonis
MÄRKUS. Intervallid legendis ei kattu omavahel. Alumine piirväärtus on välistatud ning ülemine piirväärtus on kaasatud (nt (0; 20] tähendab „rohkem kui 0 kuni 20, kaasatud“).

1. Hoiame üleval senist koolivõrku ning anname selle tugevuse tagamise kohta kõigile selge sõnumi.

See tee toetab enamiku väljaspool suuremaid linnaregioone elavate perede tänaseid koolivalikuid ja vähendab koolirännet, eriti kui anda selge sõnum, et väikekoole ei suleta ja riik/omavalitsus on valmis nende elujõulisust tagama. Ühtlasi mõjub see kindlustunne positiivselt perede otsusele valida elukohaks Tallinnast ja Tartust kaugemale jäävaid piirkondi, toetades nii regionaalarengut. See tee võib olla riigile aga liialt kulukas ja oma piirid seab ka õpetajate puudus.

2. Tõmbame koolivõrku oluliselt kokku ja õpirännet ei toeta.

See tee ei ole kooskõlas väljaspool suuremaid linnaregioone elavate perede tänaste valikutega ning suurendab tõenäoliselt kolimist suurematesse linnaregioonidesse, mõjudes nii negatiivselt regionaalarengule. Kuna suurtes linnades on koolide haridustulemuste erinevus kõige suurem, sõltub linna kolivate perede laste õppeedukus konkreetsest koolist, kus laps õppima asub. Selle valiku tegemine sõltub perekondlikust taustast. Samas on see tee kooskõlas haridusressursside piiratusega.

3. Tõmbame koolivõrku kokku ja toetame süsteemselt õpirännet.

See tee ei ole kooskõlas väljaspool suuremaid linnaregioone elavate perede tänaste valikutega. Kui õpiränne on hästi korraldatud ega sõltu ainult peres auto olemasolust, ei pruugi mõju regionaalarengule olla tingimata negatiivne. Kuna suurtes linnades on koolide haridustulemuste erinevus kõige suurem, sõltub linnas koolis käivate laste õppeedukus konkreetsest koolist, kus laps õppima asub. Õpetajate puudust arvestades on see tee mõistlik, kuid rahaliselt ei pruugi see olla kõige jätkusuutlikum transpordikulude kasvu tõttu. Samuti ei toeta see tee kliimaeesmärke.

4. Looma omavalitsusüksuste koolivõrgu põhimõttel „üks omavalitsus – üks kool“.

Eestis on põhikooli pidaja kohalik omavalitsus ning juba on üksikutes valdades katsetatud kõikide koolide ühtse juhtimise alla viimist. Tulemuseks on küll eri kohtades paiknev, kuid ühtsel alusel

toimiv kool. Õpetajad ja vajadusel ka õpilased saavad liikuda süsteemselt mitme asukoha vahel. See tee on kooskõlas väljaspool suuremaid linnaregioone elavate perede tänaste valikutega ning toetab ka arengut kõikjal Eestis. See tee arvestab ka õpetajate puudusega ja võiks aidata vähendada hariduseelarvet.

Nimetatud valikuid saab ka omavahel kombineerida, näiteks koolide arvu vähendada ja lähtuda põhimõttest „üks omavalitsus – üks kool“. Otsused peaksid langetama aga väljaspool suuremaid linnaregioone elavad kogukonnad ise. Olenemata arengutee valikust peame ühiskonnale andma selge sõnumi, et meie eri tüüpi koolid on hea kvaliteediga üle kogu Eesti. Lapsevanemad peavad olema veendunud, et meil on päriselt olemas Eestis ühtluskool ja väikeses maakoolis saab kuni põhikooli lõpuni sama hea hariduse kui mõnes Tallinna kesklinna koolis.

Koolivõrgu korrastamiseks tuleb jätkata süsteemselt koolide haridustulemuste kaasaegse hindamisega ja hindamismeetodite täiustamisega, mis võimaldavad koolide elujõulisuse hindamisel arvestada tulemusi mõjutavate teguritega (nt perekondlik taust, klassikoosus jm). Siin on asjakohane kaasata ülikoole, kes neutraalse osapoolena saavad hinnata nii ainetulemusi kui ka koolide tuge inimeseks ja ühiskonna liikmeks kasvamisele. Samuti on vaja alustada uuringutega, mis näitaksid loodavate juhtimis- ja rahastusmodelite tõhusust ning võimaldaksid neid täiustada. Kasvava haridusliku mitmekesisuse sihtide ning õppimiskohustuse ea valguses on oluline mõista haridusotsuste mõju haridustulemustele, nende erinevusi linna- ja maapiirkonnas ning nende toetamise võimalusi.

Kokkuvõttes on kõige olulisem nii hariduse kui ka regionaalarengu vaatenurgast kindlus tuleviku ees. See ei tähenda, et koolivõrku ei peaks pidevalt korrastama. Küll aga lisab kindlust see, kui on kokku lepitud põhimõtted, millest lähtudes me tulevikuski koolivõrku paindlikult muudame. Selle selguse põhjal saab kujuneda kindlustunne ka lapsevanematel, kes saavad laste hariduse pärast kartmata elada mitte ainult linnades, vaid mis tahes maakohas. Nii saab iga laps hea hariduse ning koolivõrk ei tekita ebavõrdsust, vaid toetab Eesti piirkondade arengut.

TÄNUSÕNAD

Artikli aluseks olevat uurimistööd on rahastanud Eesti Teadusagentuur (PRG1996, segregationcircles.eu; Infotehnoloogiline Mobiil-susobservatoorium, imo.ut.ee), Eesti Teaduste Akadeemia (uurija-professor Tiit Tammaru), Haridus- ja Teadusministeerium (energia-tõhususe tippkeskus ENER) ning Regionaal- ja Põllumajandusministeerium (üleriigilise planeeringu asutuse arengustsenaariumite koostamine 2024). Täname ka Haridus- ja Noorteametit, Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Arenguseire Keskust uurimistöös kasutatud andmete kogumise ja väljastamise eest. Andmete analüüs ja järeldused on tehtud uurijate poolt, nimetatud asutustest sõltumatult ja nimetatud asutused ei ole nende eest vastutavad.

Kõige olulisem nii hariduse kui ka regionaalarengu seisukohast on kindlus tuleviku ees.

PEEGELDUS

Eve Eisenschmidt

Regionaalareng peegeldub vastu ka koolivõrgust ning (pool)tühjad koolimajad maapiirkondades kurnavad haridussüsteemi. Enamikus Eesti piirkondades on kodulähedastes koolides praegu head haridustulemused, kuid rändeproгноosis seavad surve alla maakoolide elujõulisuse.

Kuigi riik on arendanud ühtse võrguna gümnaasiume ja kutseharidusasutusi, on põhiharidust andvate koolide võrgustik jäänud pärast haldusreformi omavalitsuste hooleks ja ilma toetava riikliku strateegiata. Paljudel omavalitsustel puuduvad ressursid ja poliitiline tugi koolivõrgu pikaajaliseks kavandamiseks, mis omakorda pärsib tervikliku ja kestliku süsteemi kujunemist. Õpiränne võib tekkida sõltumata koolist saadava hariduse kvaliteedist ja meil ei jätku ressursi pidada üleval kodulähedasi koole.

Kuidas kujundada koolivõrku, kui puudub poliitiline tahe või pädevus? Omavalitsuste koostöö ja avatud juhtimine on eeltingimused, et kujundada tugev põhikoolivõrk, mis tagab kodulähedase hariduse kättesaadavuse ja kvaliteedi. Selleks tuleb keskenduda järgmistele märksõnadele.

1. **Tark ja andmepõhine koolivõrgu planeerimine.** Eesti koolivõrgu kujundamine vajab targemat ja ennetavamalt lähenemist, mis tugineb kvaliteetsele andmestikule ja arvestab piirkondlikke erinevusi. Selleks tuleks täiendada riigi andmebaasi, kus oleks ühendatud demograafilised prognoosid, õpirände andmed ja koolide tulemuslikkuse näitajad. Üheks näitajaks võiks olla autorite poolt paku-

tud haridustulemuste indeks, mis hindab koole mitte ainult ainetulemuste põhjal, vaid ka selle järgi, kuidas koolides toetatakse laste isiksuslikku arengut ja ettevalmistust ühiskonnas toimetulekuks. Targa planeerimise kaudu on võimalik vältida koolide valulisi ja hilinevad sulgemisotsuseid ning suunata investeringuid sinna, kus need enim mõju avaldavad. Kvaliteetsed andmed loovad eelduse läbipaistvaks ja võrdsemaks hariduskorralduseks, toetades ühtlasi nii usaldust kooli vastu kui ka koolivõrgu tõhusat arendamist.

2. **Koolipiirkonnad ehk haridusliidud – koostöö põhinev piirkondlik koolivõrgu juhtimine.** Haridusliidud ühendavad mitut omavalitsust ja võimaldavad koolivõrku piirkonna tasandil juhtida. See võimaldaks hariduse juhtimise lahti ühendada otsesest päevapoliitikast. Haridusliidud toetaksid ka ressurside mõistlikumat kasutust, näiteks õpetajate ja tugispetsialistide jagamist, koolijuhtide töö koordineerimist ning tuguvamate ja nõrgemate koolide vahelist koostööd. Haridusliidud loovad võimaluse ühiseks kvaliteedihindamiseks ja pikaajaliseks planeerimiseks. Riik saaks seda koostööd toetada rahastusmehhanismide kaudu, säilitades samal ajal omavalitsuste autonoomia.

3. **Usaldus ja nähtavus – koolide tugevdamine kogukondades.** Koolide maine ja usaldus kogukonna silmis mängivad olulist rolli perede koolivalikutes. Õpiränne ei alga alati kooli sisulisest nõrkusest, vaid sageli usaldamatuse või ebakindluse tõttu. Samal ajal vajavad eriti väikekoolid tuge oma mainekujunduses – professionaalset abi, et esile tuua oma tugevusi ja suhelda paremini kohaliku kogukonnaga. Kvaliteetne haridus ja hooliv koolikeskkond ei sõltu asukohast, vaid selle sisust ja inimestest.

Paljudel omavalitsustel puuduvad ressursid ja poliitiline tugi koolivõrgu pikaajaliseks kavandamiseks.

VIIDATUD ALLIKAD

1. Arenguseire Keskus, Õpetajate järelkasvu tulevik. Trendid ja stsenaariumid aastani 2040 (2023).
2. K. Pöder, A. Veski, T. Lauri, S. Ferraro, Koolide ja koolivõrgu efektiivsus (Arenguseire Keskus, 2023).
3. Nt OECD, Shrinking smartly in Estonia: Preparing regions for demographic change (OECD Rural Studies, 2022); Arenguseire Keskus, Õpetajate järelkasvu tulevik. Trendid ja stsenaariumid aastani 2040 (2023).
4. Regionaal- ja Põllumajandusministeerium, Üleriigilise planeeringu asustuse arengustsenaariumite koonduring (2024).
5. Regionaal- ja Põllumajandusministeerium, Üleriigilise planeeringu asustuse arengustsenaariumite koonduring (2024).
6. M. Salundi, A. Tikko, Koolivalikut mõjutavad tegurid (Eesti Koostöö Kogu, 2008); T. Lauri, K. Pöder, Koolivalik, selle korraldamine ja sotsiaalne mõju. – M. Heidmets (toim), Haridusmõte (Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2020).
7. Regionaal- ja Põllumajandusministeerium, Üleriigilise planeeringu asustuse arengustsenaariumite koonduring (2024).
8. K. Kalm, D. L. Knapp, A. Kährlik, K. Leetmaa, T. Tammaru, Minorities moving out from minority-dense neighbourhoods: Does school ethnic context matter in inter-generational residential desegregation? – European Sociological Review 40 (2), 2023.
9. Arenguseire Keskus, Eestisene haridusränne üldhariduses (2025).
10. Tartu Ülikooli Infotehnoloogiline Mobiilsusobservatoorium <https://imo.ut.ee>.
11. G. Biesta, Risking ourselves in education: Qualification, socialization, and subjectification revisited. – Educational Theory 70 (1), 2020; Å. Leijen, M. Pedaste, L. Lepp, Teacher agency following the ecological model: How it is achieved and how it could be strengthened by different types of reflection. – British Journal of Educational Studies 68 (3), 2020.
12. Tartu Ülikooli Infotehnoloogiline Mobiilsusobservatoorium <https://imo.ut.ee>.